

7. Maheu R. Sport and Culture / R. Maheu // Introduction to Physical Education, ed. by H. S. Slusher and A. S. Lockhart W. C. Brown, 1970. - P. 186-197.

Рассмотрены эмоционально-эстетические функции физической культуры и спорта, которые несут в себе эстетические свойства, проявляющиеся в гармонии физических и духовных качеств человека. Проиллюстрировано примерами утверждение, что физическая культура и спорт наряду с искусством - потенциально богатый источник эстетических переживаний, как для исполнителя, так и для зрителя. Выявлено, что физическая культура и спорт могут оказать существенное влияние на духовный мир личности - мир эмоций, эстетических вкусов, этических и мировоззренческих представлений.

Єрмолаєва Тетяна Миколаївна – старший викладач кафедри фізичного виховання Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля (м. Луганськ)

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Шевченко Г.П.

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЛЬ ТЕАТРАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРОТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Р.М. Калько

В статті розкривається та аналізується роль театральної педагогіки як головного механізму, що формує культуротворчу особистість молодшого школяра в умовах позаурочної роботи. Автор робить висновок, що шкільний театр буде квінтесенцією розвитку сучасного освітнього закладу, де в умовах театральної діяльності молодші школярі зможуть успішно розвивати творчі здібності, проявляти суспільно-корисну активність, опановувати мову шляхом виконання ролей в театральних виставах, що дозволить глибше усвідомити сутність конкретного навчального предмету та сформувати культуротворчу особистість.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

В сучасному суспільстві спостерігається поступовий відхід від традиційної моделі викладання, в якій вчитель є ретранслятором знань, а учень його пасивним реципієнтом. Саме тому, на перший план виходить активна культуротворча особистість здатна до найповнішого розкриття власних здібностей, і включення на цій основі в систему соціальних відносин. Починаючи з початкової школи виховні можливості навчального закладу будуть зорієнтовані на розвиток природних обдарувань. Оскільки найвищим рівнем засвоєння матеріалу буде творчий рівень, головним завданням педагога буде виховання культуротворчої особистості як головної мети, і в одночас результативної освіти. Подібне завдання може бути вирішене за умови залучення усього природного потенціалу, яке нагромадило людство в межах культурних цінностей. Культуротворчість розуміється як широке поняття, тобто як здатність до фізичного, емоційного, інтелектуального, соціального й духовного розвитку, який може забезпечити педагогіка в контексті практичної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор

Оскільки особистість може розумітись як духовний (психічний) або матеріальний об'єкт, досить швидко з'являються форми передачі соціокультурного досвіду, які пов'язані з ідеалістичними або матеріалістичними поглядами стосовно людини. Подібні погляди у педагогіці матеріалізуються в теорії «формальної» та «матеріальної» освіти. Представники першої вважали найголовнішим розуміння освіти як гімнастики розуму. Прихильники матеріальної освіти визначали її зміст в залежності від обсягу знань, які осягають учні в навчальному закладі. Вже К. Ушинський критикував ці теорії як однобічні, вважаючи, що школа має поєднувати формальний і матеріальний підхід. Таким чином, поєднати матеріалістичні та ідеалістичні уявлення без шкоди людині може культура, що створює артефакти, які, з одного боку, є цілком реальними та матеріальними, а з іншого боку, духовними ідеалістичними. Так само освіта особливо в межах початкової школи має бути культуротворчою, яка не просто виділяє скарби матеріальної і духовної культури, але шукає й компроміс між ними, який дозволяє об'єднати абстрактні ідеї культурної спадщини із конкретними інтересами реального життя. Сучасні вчені

І. Лернер, О. Савченко, М. Скаткін, О. Сухомлинська та інші продовжують ці традиції, показуючи, що шкільна освіта має бути особливою формою відображення матеріальної і духовної культури людства. Найбільш переконливо культуротворчі складові шкільної освіти розглядає М. Скаткін. На його думку, в аналізі соціального досвіду можна виділити чотири спільних елементи: а) вже здобуті суспільством знання про природу, суспільство, мислення, техніку й способи діяльності; б) досвід здійснення відомих способів діяльності, що втілюється в уміннях і навичках особистості, яка засвоює цей досвід; в) досвід творчої, пошукової діяльності у розв'язуванні нових проблем, що виникають перед суспільством; г) досвід ставлення до світу, один до одного, тобто система емоційної, вольової, моральної, естетичної вихованості» [1].

Заслуговує уваги тенденція визначення змісту освіти в контексті культуротворчого розвитку молодших школярів. На думку О. Савченко культурологічна функція шкільної освіти в новій ситуації розвитку передбачає передусім оновлення змісту на засадах його гуманізації, цілеспрямованого використання надбань національної культури. Реалізація культуротворчої функції загальноосвітньої підготовки потребує розуміння її як процесу, в якому цілі навчання поєднуються з виховними, що має на меті виявлення і розвиток творчих здібностей усіх дітей» [2, с.34]. З точки зору О. Якуби, школа не лише ознайомить учнів з культурними нормами, цінностями, соціальними ролями, а й сприяє їхній інтернаціоналізації, відтворенню певного способу життя» [3, с.146]. Тому, за висловом Ф. Майора, основним викликом сучасного суспільства є потреба співіснування з іншими культурами. Такий підхід вимагає посилення культурологічної спрямованості освіти шляхом оновлення змісту на ґрунті гуманізації та використання надбань національної культури, а звідси і піднесення ролі освітніх закладів, зокрема, шкіл, які мають бути осередками духовних та культурних надбань, носіями національних цінностей. Формування культуротворчої особистості, яка здатна до саморозвитку, самореалізації та інтеграції в сучасному суспільстві, є пріоритетним завданням сучасної школи. Для реалізації подібного підходу важливе розуміння особистості школяра як цілісної системи, що поєднує в собі природне, соціальне та культурне.

Формулювання цілей статті

Обґрунтувати гіпотезу дослідження про театральну педагогіку як основний механізм, який відіграє важливу роль у формуванні культуротворчої особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів

З найефективніших шляхів створення умов для розвитку культуротворчої особистості в шкільному закладі є активна участь школярів у шкільних виставах та театральних гуртках, що спонукає до переоцінення власних творчих здібностей, розвиває шанобливе ставлення до культурних традицій своєї країни та мов, яку вони вивчають, спрямовує на вільне, світоглядне, соціальне самовизначення школяра. Шкільний театр буде тим підґрунтям, яке дбатиме не тільки про збереження, але й розвиток творчих, неповторних здібностей школярів шляхом створення специфічного соціального середовища, в якому через дитячу творчу діяльність (театральні вистави, драматизація, інсценізація) школярі набувають соціокультурного досвіду.

Підходячи до проблеми формування культуротворчої особистості засобами театральної педагогіки, доречно наголосити, що під театальною педагогікою найчастіше розуміють процес створення нової особистості за допомогою драматизації, інсценізації та інших засобів містеріального залучення людини до новостворених соціальних конструкцій. Загальновідомо, що драматизація як універсальна методика широко й плідно використовувалася в шкільній практиці минулих епох, відома як жанр від Середньовіччя до Нового часу. З історії світової педагогічної думки можна згадати давню, канонізовану Я. Коменським, традицію театральних постановок, а також сформульовані педагогом «Закони добре організованої школи», де під цифрою дев'ять у цій праці значилися: «Закони про театральні вистави», які доречно використовувати в школах. «Через те, що життя кожної людини побудоване так, що вона повинна підтримувати розмову та діяти... Треба, щоб учень навчився спостерігати різницю в речах, умів реагувати на це, робити пристойні дії, тримати тіло і душу відповідно до обставин, змінювати тембр голосу, тобто грати будь-яку роль відповідним чином...» [4, с.140]. Шкільний театр сприяв розв'язанню цілого ряду навчальних проблем: «навчання живої розмовної мови», «придбання відомої волі в обігу», «навчання виступам перед суспільством в якості ораторів, проповідників».

Таким чином, театральна педагогіка розумілась Я. Коменським виключно в контексті формування творчої особистості або вміння триматись відповідним чином. Цікавим буде той факт, що аналогічно навчальним п'єсам Коменського, методика навчання була тотожною як для середньовічних університетів, так і в народній педагогіці. З історії українського народу можна згадати театральні постановки студентів Києво-Могилянської та Острозької Академій або традицію вертепних вистав, які, в свою чергу, були елементами середньовічної карнавальної культури. О. Радіщев називав шкільний театр «театром користі і справи, і тільки побіжно із цим – театром задоволення й розваги».

Так, Софія Русова виділяла драматизацію як «живий необхідний засіб розвитку мови й виховання» та радила використовувати елементи театральної педагогіки в процесі навчання дітей раннього віку [5, с.86]. Згідно поглядом С. Русової, використання ігор-драматизації відповідно до поставленої мети є доцільним і необхідним в процесі навчання. Заучування слів літературних героїв сприяє збагаченню словника дітей образними літературними висловами.

Оволодіння елементами театральної творчості призводить до створення адекватного творчого самопочуття, яке спрямоване на формування творчості, пов'язаної з ідеєю творення культуротворчої особистості молодшого школяра в процесі набуття ним соціокультурного досвіду. Звідси завдання педагога – створити умови для природного й творчого розкриття сутності молодшого школяра, використавши свій власний досвід за сформованим на цій основі мотивом. Особливістю професійної діяльності педагога є та обставина, що йому доводиться не тільки зазнавати на собі різних емоційних впливів, але й самому створювати їх, вміти конструювати й реконструювати педагогічний процес таким чином, щоб навчальна драматизація була спрямована на активне залучення молодших школярів до творчо-емоційного самовираження. Педагог повинен вміти пробудити творче самопочуття дітей, створити особливу, сприятливу атмосферу в процесі навчання, у цьому контексті його робота подібна до роботи режисера з акторами в процесі репетицій.

З точки зору К. Станіславського, мистецтво і душевна техніка актора, як і педагога, спрямовується на те, щоб вміти природнім шляхом знаходити в собі зерна людських якостей і вад, а потім вирощувати чи знищувати їх у своїй діяльності. Мистецтво театру і навчання базується на синтетичній сценічній дії актора, в особі якого виступає педагог, та

акторського ансамблю або колективу школярів (міміка, пантоміміка, жест, сценічне слово) [6, с.108]. Усі ці складники створюють дійство, щоб, передусім через почуття школяра, його переживання, думки, дійти до глибинних зрушень, очищення ідеалів, життєвих цілей. Театральне дійство може бути й уроком, і захоплюючою грою, засобом занурення в іншу епоху, і відкриттям невідомих граней сучасності, допомагає засобом діалогу засвоювати моральні й наукові істини, вчить бути самим собою й «іншим», перевтілюватися в героя й проживати безліч життів, духовних колізій, драматичних випробувань характеру. Театральний моделюючий підхід дозволяє зняти побоювання та інші негативні емоції у молодшого школяра, на що вказували Г. Лозанов, С. Роман та інші, та дає змогу активізувати розвивально-творчі можливості молодших школярів в процесі набуття ними соціокультурного досвіду. Опановуючи театральні методики, педагог навчається «входити» в ситуацію, з'ясовувати психологічний стан і корегувати свій вплив стосовно зацікавлено-дійової позиції молодших школярів. Основою створення такого підходу будуть три складових педагогічного процесу («вчитель», «учень», «методика»), які є взаємозалежними й взаємодоповнюючими.

У сучасній ситуації, коли шкільна система не може більш будуватися на авторитарних принципах, педагогові необхідно знаходити в змісті навчального матеріалу, з яким він іде до учня, актуальні теми для того, щоб зробити привабливим та комфортним шкільний педагогічний процес. Придумавши цікавий для дитини сюжет уроку, педагог зможе вдало реалізувати поставлену мету й тактику заняття, враховуючи особливості внутрішнього світу молодшого школяра та його творчий потенціал. Адже тільки розкриття творчих здібностей школяра дає можливість найбільш повно сформуванню культуротворчу особистість школяра, визначивши цим його місце в педагогічному процесі школи та суспільстві.

Таким чином, педагог в своїй практичній діяльності зможе створити належне емоційне тло заняття, що сприятиме створенню особливих стосунків з позиції співробітництва та співтворчості, для того, щоб школяр дійсно став самоцінністю шкільного навчального процесу. Практично це означає, що вчитель має розвинути у дитини здатність мислити, відчуваючи: «Ми вчимо і вчимося мови головою, серцем, руками і ногами» (драматико-педагогічний метод).

Так, науковці (К. Станіславський, Л. Курбас та інші) вказують, що для цього необхідно враховувати взаємодію естетичної гри й законів

мистецтва. Звідси, основним завданням педагога буде – залучення театральної та естетичної гри, що є вагомим засобом у процесі виховання та формуванні культуротворчої особистості молодшого школяра. Так як у молодшому шкільному віці більш розвинений ігровий досвід, уява й естетичне сприйняття дійсності, то театральна гра виникає більш природно, навіть інколи без втручання педагога. Традиційним є погляд Й. Гейсінга, що в процесі театральної гри молодші школярі можуть впливати на вибір теми та розвиток сюжету, розподіл ролей й на створення ігрового образу, оскільки створюючи ігровий образ дитина не тільки виражає своє ставлення до обраного персонажу, але й зможе реалізувати свої творчі особисті якості. Однак вчитель повинен організувати творчий простір таким чином, щоб школярі змогли усвідомлено й природно «увійти в образ», використавши основні компоненти естетичної гри та створюючи «уявну» ситуацію. При цьому необхідне співвіднесення власних пережитих відчуттів і емоцій з чуттєвим змістом твору мистецтва. Звернення до архетипічного знання художнього твору передбачає опанування «психологічним жестом» як символом, що передає емоційно-значущий зміст художнього тексту. Пошук «психологічного жесту» для учнів буде власне індивідуальним на основі виникнення художніх асоціацій та їхнього аналізу.

Саме так можливе народження власного художнього образу, створення індивідуальної творчої роботи, що сприяє розвитку творчої діяльності, виховує в школярів самостійність та активність у плані набуття соціального та життєвого досвіду. На думку автора, складний процес формування культуротворчої особистості відбувається саме в театральній діяльності, оскільки молодші школярі тільки у грі можуть природно передати своє бачення образу, свої думки та почуття, розвиваючи, таким чином, творчу уяву та формуючи критичне мислення. Отже, ми розглядаємо театральну діяльність як ефективний засіб соціалізації в аспекті залучення молодшого школяра до культури людства в широкому її значенні. Найкраще це проявляється в дослідженні культурної складової як невід'ємного процесу вивчення будь-якої мови. Так, залучення театральної діяльності до навчального процесу початкової школи сприятиме більш глибокому розумінню своєї власної культури та культури країни, мову якої вивчають молодші школярі, її ролі в духовно-моральному житті суспільства. Сучасне суспільство характеризується налагоджуванням зв'язків між державами, що вимагає більшої активізації знань про культурні реалії країн, мова яких вивчається. Саме міжкультурний підхід до вивчення

іноземної мови допомагає учням пізнати духовне багатство іншого народу, підвищує рівень їхньої гуманітарної освіти, сприяє входженню у світову спільноту.

Таким чином, використання театральних методик в процесі викладання іноземної мови безпосередньо залежить від соціокультурних знань, які в свою чергу, забезпечують входження молодшого школяра в інший соціум, сприяючи формуванню культуротворчості. Отже, формування культуротворчої особистості молодшого школяра обумовлене не тільки соціальними впливами, стосунками, які склались в сім'ї, світом розваг, національних традицій, але й звичаїв та традицій народів, мова яких вивчається. Так, вивчення автентичного дитячого фольклору, віршів, казок, п'єс тощо та перетворення їх в театральне дійство в урочний та позаурочний час сприятимуть не лише вихованню у молодших школярів поваги до людей та традицій іншої культури, але й будуть ефективним засобом у створенні передумов для формування культуротворчої особистості засобами театральної педагогіки.

Слушно наголосити, що у визначеннях сучасної театральної педагогіки, процес формування культуротворчої особистості теоретично можна вирішувати у межах трьох головних напрямків. У першому, не має чіткої межі між виконавцем ролі та глядачем. Таким чином, і актор, і глядач знаходяться у рівноправних умовах. Цей напрямок найбільш повно реалізований у східній культурі, де глядачі повинні знати не тільки основну сюжетну лінію виконуючого твору, але й головні тексти театральної постанови. Теоретично напрямок був осмислений М. Бахтіним як «карнавальна культура».

Другий напрямок можна умовно назвати професійним, тому що в ньому головне значення приділяється акторській вправності, що здатна своєю грою вдосконалити як окрему людину, так і все суспільство звільненням від афектів. Теоретично здобутки цього напрямку сягають часів Арістотеля в його розумінні катартичного впливу як очищення від афектів шляхом їх максимального збудження. Оскільки актор має першочергове значення, театральна педагогіка може розумітись як праця актора над роллю [9].

Третій напрямок умовно можна назвати постмодерним, коли в театральній педагогіці виділяють засоби драматизації для вирішення суспільно-значущих завдань. Подібне звернення до глядача найкраще

проявляється в медицині (art-терапія), психології (драматизація), педагогіці (драматико-педагогічний метод).

Традиційно усі методи театральної педагогіки (драматизація, інсценізація, драматико-педагогічний метод), залучення яких до процесу навчання сприяло формуванню культуротворчої особистості, використовувались на середньому й вищому ступені навчання. Названі методи практично використовувались в усіх виділених напрямках театральної педагогіки, що співвідносять глядача і актора між собою. Незважаючи на це, драматико-педагогічний метод використовувався переважно у постмодерному напрямку, драматизація у професійному напрямку, інсценізація переважно у «карнавальній культурі». Процес викладання молодшим школярам драматизація бул набутком окремих учителів-новаторів, які не були підкріплені широкою практикою та теоретичними основами. Це пов'язано, в першу чергу, з тим, що діти початкову освіту, як правило, здобували в сім'ї (материнська школа) і просто не потрапляли в поле зору професійних вихователів.

Варта уваги думка про те, що основним механізмом застосування театральної педагогіки в освітньому просторі є наслідування. З цього приводу, доречно згадати класичні праці античної спадщини, коли мімізис та пов'язане з ним формування культуротворчої особистості може розумітись як шлях наслідування певним зразкам. Як писав Арістотель [7, с.27], наслідування може відбуватись кращим зразкам, гіршим та звичайним. Людина в сучасному вимірі з метою адаптації в суспільстві може вибрати певний авторитет, і побудувати своє життя як наслідування цьому авторитету. Авторитет може бути поза суспільним (релігійні авторитети), які не можуть бути адекватно оцінені, й тому, безумовно, відносяться суспільством до кращих зразків. Для вірного християнина найвищою соціалізацією буде повторення «страдницького шляху Вчителя аж до розп'яття й смерті». Так, наприклад, діють герої класичної російської літератури (Ф. Достоєвський та інші), наче, ілюструючи геном «жертвної істини» мистецтва. Доречно згадати також ідеї В. Глостера про обов'язковість наслідування в організованих соціальних групах, до яких відносять початкову школу.

З появою класичних праць Хосе Ортегі-і-Гасетта «Про бунт мас», формування культуротворчої особистості стало розумітись як наслідування звичайної людини, яка непереможна своєю сірістю та буденністю. Суспільство, засноване на подібній людині, фактично являє собою

конвеєрне виробництво, де найскладніша операція може бути розділена на десятки найпростіших, і тому людина перетворюється, навіть, не на людину-машину Ламетрі, а на гвинтик такої тоталітарної системи.

У постмодерному суспільстві мистецтво намагається охопити увесь спектр діючих осіб, тому не дивно, що відбувається наслідування не тільки кращим, але й гіршим зразкам. Естетика прекрасного замінюється естетикою потворного, та ідеальний герой нашого часу може шукатись суспільством серед маргінальних зразків. Найбільш показовим буде культура пострадянського простору. Неприйнятні в цивілізованому суспільстві герої – кіллери та повії підіймаються до ідеалу перехідного часу.

З огляду на вищевикладене, театральну педагогіку можна розглядати як соціокультурну практику, яка дозволяє дитині інтегруватись в соціальну структуру суспільства шляхом наслідування певних зразків людської поведінки, що підіймаються до рівня авторитету. В такому контексті, театральна педагогіка надає можливість молодшим школярам розвивати важливі соціальні навички та вміння бачити поведінку інших, що дозволяє отримати цінний соціальний досвід за рахунок власної участі в театральному дійстві.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку

Отже, для сучасного освітнього закладу театральна педагогіка набуває великого значення, оскільки вирішення навчальних проблем неможливо без використання в сучасній педагогічній діяльності новітніх технологій, то театральна педагогіка покликана сприяти побудові нової моделі викладання предметів шкільного циклу, розвиваючи соціальні та навчальні навички молодших школярів. На нашу думку, процес соціалізації буде первинним, який матеріалізується у вивчення конкретних предметів програми початкової школи. Доцільно звернути увагу на вивчення іноземної мови молодшими школярами, оскільки з'являється можливість дослідити процес соціалізації учня, аналогічно соціалізації усього суспільства в іншомовному оточенні цивілізаційного існування. Використання елементів театральної педагогіки в процесі урочної та позаурочної роботи з вивчення іноземної мови, дозволить педагогу більш ефективно залучити молодших школярів до процесу навчання та сприятиме виробленню соціально-комунікативних навичок в процесі театральної діяльності. Власне шкільний театр буде квінтесенцією розвитку сучасного освітнього закладу, де в умовах театральної діяльності молодші школярі зможуть успішно розвивати творчі

здібності, проявляти суспільно-корисну активність, опанувати мову шляхом виконання ролей в театральних виставах, що дозволить глибше усвідомити сутність конкретного навчального предмету, формувати культуротворчу особистість в межах дитячого шкільного театру.

Література

1. Скаткин М. Дидактика средней школы. – М. : 1982. – с.
2. Савченко О. Дидактика початкової школи. – К.: Генеза, 2002. – 368 с.
3. Русова С. Вибрані педагогічні твори /Упоряд. О.В.Проскура.– К.: Освіта, 1996 – с.
4. Коменский Я. Избранные педагогические сочинения в 2-х томах. Том 1. – М.: Педагогика, 1982. – 656 с.
5. Гейзінга Й. Homo Ludens. – К.: Основи, 1994. – 250 с.
6. Якуба О. Соціологія. – Харків, 1996. – с.146
7. Аристотель Сочинения : В 4-х т. Т. 4 / Аристотель – М.: Мысль, 1983. – 830с.
8. Водолага Н. Навчання розповідання дітей старшого дошкільного віку в театралізованій діяльності.
9. Станіславський К. Работа актера над собою. М., 1956, с.

В статтє раскрывается и анализируется роль театральной педагогики как главного механизма, который формирует культуротворческую личность младшего школьника в условиях внеурочной работы. Автор делает вывод, что школьный театр будет квинтэссенцией развития современного образовательного учреждения, где в условиях театральной деятельности младшие школьники смогут успешно развивать творческие способности, проявлять общественно-полезную активность, овладеть языком путем выполнения ролей в театральных спектаклях, что позволит глубже осознать сущность конкретного учебного предмета и сформировать культуротворческую личность.

Калько Р.М. – аспірантка кафедри педагогіки Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Луганськ)

Рецизент – доктор педагогічних наук, професор Алфімов В.М.